УДК 730

Т.Н. Кривошеева

КАЗАН СӘНГАТЬ МӘКТӘБЕНДӘ СКУЛЬПТУРА УКЫТУДА КӨНБАТЫШ ЕВРОПА ҺӘМ ШӘРЫК МӘКТӘПЛӘРЕ ТРАДИЦИЯЛӘРЕ

Статья посвящена межкультурной, межэтнической коммуникации региона, отражённой в педагогической деятельности одного из старейших творческих учебных заведений республики – Казанского художественного училища имени Н. Фешина.

Ключевые слова: скульптура, пластика, этнос, школа.

The article is devoted to the intercultural, interethnic communication of the region, reflected in the pedagogical activity of one of the oldest creative educational institutions of the republic – Kazan Art School named after N. Feshin.

Keywords: sculpture, plastic arts, ethnos, school.

Хәзерге вакытта Казан сәнгать училищесы һәм Суриков исемендәге Мәскәү дәүләт академия сәнгать институтының скульптура бүлекләрендә сынчыларның яңа буыны әзерләнә. Аларга нәтиҗәле иҗат эшчәнлеге белән шөгыльләнү өчен, техник һәм матди мөмкинлекләр тудыру белән беррәттән, иҗади эзләнү һәм мәдәни мохиттә үзенчәлекле үз урыныңны табу-танылу максатында, үткәндәге тәҗрибәне аңлау-төшенү дә кирәк.

Үсеш юлын карасак, татар скульптурасының тарихы шактый катлаулы юл узган: хакимлек иткән дини һәм идеологик карашлар басымы астында озак вакытлар дәвамында иҗат процессы бик нык чикләнгән.

Стиль барлыкка китергән тенденцияләр буларак төп ике сәнгать традициясенә тукталыйк: академик реализмга (Европа мәктәбе) һәм этник (Шәрык, «борынгы төрки») юнәлешкә.

XX гасыр башында Казан сәнгать мәктәбе каршындагы (алга таба КСМ) скульптура бүлеген республикада скульптура белемен кертү өлкәсендә үзенең көчле һәм революционлыгы ягыннан беренче уникаль тәҗрибә дип карарга кирәк. Ул Петербург сәнгать академиясендә пластика укыту тенденцияләренә таянган. Бүлекнең әлеге чор эшчәнлегендә укытучылардан П. Дзюбанов һәм В. Богатырев үзенчәлекле эз калдырган (Т.Н. Кривошеева, 2006)

1917 елгы Октябрь борылышыннан соң Казан сәнгать-педагогика техникумында (КСМнең күп тапкырлар үзгәртелгән исемнәренең берсе) белем бирүне халык хуҗалыгы өчен кирәкле сәнгать төре юнәлешендә оештырырга тәкъдим ителә. «Ялгыз талантлар турында түгел, ә массачыл уртакул мәдәният турында уйларга кирәк», – бу юллар сәнгать белеме буенча методкомиссия утырышында яңгыраган чыгыштан. 1926 елда КСМ Казан берләштерелгән сәнгать-театр

техникумы буларак эшли. Шушы техникумда методик комиссия утырышларының берсендә (нәкъ менә 1926 елның 9 гыйнварында) АРХУМАС каршында «совет» уенчыклары ясарга өйрәтү курслары оештыру турындагы мәсьәлә көн тәртибенә куела.

1937 елда Казан сәнгать училищесында (алга таба КСУ) скульптура фәнен башта Урал сәнгать-сәнәгать техникумын, аннан соң А. Матвеев шәкерте булып сәнгать академиясен тәмамлаган Садри Ахун укыта башлый. Ул төбәктә кешене, портретларны һәм хайваннар дөньясын академик традициягә нигезләнеп иҗат итә башлаган беренче татар сәнкатькяре була.

Садри Ахун КСУ да 1937 елдан алып 1952 елга кадәр укыта. Әмма уку йортында аерым скульптура бүлеге 1948 елда гына оеша. Соңрак совет рәссамнары берлегенең татар секциясе үзәген тәшкил иткән Н. Гаделев, В. Маликов, Р. Нигъмәтуллина нәкъ менә шул вакытта укырга керәләр. Казан сәнгать мәктәбендә академик скульптура укытуның Богатырев киткәннән соңгы икенче этабы шушы бүлекнең эшчәнлеге белән бәйле.

Бу заманда эшләнгән скульптур композицияләрнең стилистикасы агымдагы моментка тулаем туры килә, ягъни мәдәнияттә хакимлек иткән «социалистик реализм» кысаларыннан чыкмый.

XX–XXI гасырлар чигендә Татарстанның догмалардан азат иректле үсеш юлына әйләнеп кайтуы татар скульпторларына иҗатта үзләрен күрсәтү өчен яңа мөмкинлекләр ача.

XXI гасыр башында КСУ администрациясе тагын бер тапкыр пластика укыта башларга омтылып карый. Бу хәлләр архитектор К. Мюфке тарафыннан махсус Казан сәнгать мәктәбе өчен төзелгән тарихи бинаның Казан сәнгать училищесына кайтарылуы белән бәйле. Моңарчы әлеге бинада урнашкан Казан авиация институты бер остаханәне сәнгать керамикасы бүлеге өчен арендага гына биреп торган була. Студентлар монда рәсем ясау һәм нәкыш белән беррәттән, декоратив скульптура, әвәләү һәм калыпка салу белән дә шөгыльләнәләр.

Бу чорны пластика укытуның яңа этабы дип карарга кирәк.

XX гасырның соңгы утыз елында Көнбатыш Европа һәм Россиянең мәдәни мохитендә сәнгатьтә яңа юллар эзләү юнәлешендә яңа формалар пәйда була. Аларны, модернизмга каршы куеп, постмодернизм дип атыйлар. Татарстан мәдәни мохите пластикасында бу, барыннан да элек, җирле архетипка басым ясауда, борынгы мәҗүси һәм мөселман мәдәниятләре эзләрен саклауда чагыла. Борынгыдан килгән фикерләү кысаларында скульптура үсеше яңа формалар белән байый. КСУдагы сәнгать керамикасы бүлеге, композицияләр иҗат иткәндә, төбәктәге иң-иң борынгы фигуратив формаларга (чынбарлыкның реаль предметларын, кеше фигураларын сурәтләүче) һәм орнамент мотивларына таяна. Керамика, декоратив скульптура буларак, бакча-парклар пластикасында да, кече формаларда да скульптура үз урынын ала. Шуңа күрә керамика бүлегендә укучылар академик кысалардан

читтәрәк торалар, стильләштерүне, сәнгати тәэсирле алымнарны киң кулланалар.

Моңа нисбәтән, З. Гәрәеваның «Татар малае», Р. Сабировның «Тормыш әйләнеше», «Алтын урдалылар», Т. Зәбировның «Бәрән» дип исемләнгән курс эшләре һәм З. Гәрәеваның «Очсыз-кырыйсыз бергәлек», Т. Зәбировның «Үгезләр» дип аталган диплом эшләре аеруча кызыклы.

З. Гәрәеваның «Татар малае» таш скульптура стилендә булып, сынның аскы өлешенең өске өлештән кыскарак булуы очраклы түгел. Билдән алып иңбашка кадәрге өске өлеш киресенчә озынайтылган. Гомумән алганда, гәүдә нәзакәтле, озын муенлы яшүсмер кыяфәтендә. Малай мәктәп яки мәдрәсә шәкерте киеменнән. Кайбер детальләр – кабарынкы, башкалары – тирән тырналмалар рәвешендә. Батынкылыклар бакыр окисе кушылган характерлы фирәзә (зәңгәр) төсендәге эмаль белән капланган.

Шул ук авторның «Тормыш әйләнеше» композициясе берничә элементтан тора: ат, кулларын баш өстендә түгәрәк ясап тоташтырган хатын-кыз алиһәләр һәм кошлар. Фигуралар борынгы керамик шарсыман конуслардагы (сфероконус) атларны символлаштыручы графиканы хәтерләтә, бары тик сызыклары калын һәм персонажлар өстәлгән. Шунысы кызыклы, студент кыз бу композицияне жгут техникасында башкарган. Чүлмәк ясауның нәрсә икәнен дә белмәгән, әвәләп савытлар ясаган чорда да әлеге техника кулланылган.

Р. Сабировның «Алтын урдалылыр» сыны кыя ташлы конфигурацияне хәтерләтүче таш скульптура стилендә. Алар фронталь түгел, төрле яктан караганда да – үтә нәзакәтле. Сурәтләү өлеше саерак булганга күрә, автор график таплар һәм линияләр ярдәмендә сынның формасын авангард стилендә билгеле.

Т. Зәбировның «Бәрән» һәм «Үгезләр» анималистик скульптураларын уртак пластик чишелеш берләштерә. Юкса аларның беренчесе – өстәлгә куела торган сын, икенчесе – бакча-парк пластикасы. Ике очракта да хайваннарның зур гомумиләштерелгән формасы нәзакәтле детальләр белән тулыландырыла һәм бизәлә. Мәсәлән, бәрәннең кара ярымсферасына алтын соляр тамгалар яньчеп төшерелгән, аның башы һәм мөгезләре дә шул рәвешле бизәлгән.

2001 елда Казан сәнгать училищесында скульптура бүлегенең яңадан эшли башлавы скульптор һәм педагог А.М. Миңнуллина исеме белән бәйле. Ул, әйтергә кирәк, бүлекнең матди базасын яңабаштан булдыра. Училище акрынлап станоклар, эш кораллары, үзле балчык, гипс сатып ала башлый.

Скульптура остаханәсенең эше шактый озак тукталып тору аркасында, программаны да, педагогик алымнарны да өр-яңадан булдырырга туры килә. Әмма беренче чыгарылышның ахырына укуукытуның билгеле бер системасы оеша. Ул Сәнгать академиясендә гасыр башында кулланылган белем бирү принципларына да таяна, яңа методикаларга да мөрәҗәгать итә. Ачылуына өченче ел китүгә

үк бүлек профессиональ яктан шактый оста итеп башкарылган эшләр тәкъдим итә. Студентларның композицияләре имтихан алу комиссиясе тарафыннан югары бәяләнә һәм теләсә-кайсы күргәзмә залында профессиональ сынчыларның әсәрләре белән янәшә куела ала. Остаз үз методикасында, студентлар белән бергәләп, дөньякүләм танылган борынгы пластика сәнгате үрнәкләрен өйрәнүгә таяна.

Бүгенге көндә дә КСУда белем бирү системасының нигезендә Сәнгать академиясендә XX гасыр башында кертелгән уку-укыту принциплары ята. Алар – антик үрнәкләрне өйрәнү, сюжет һәм теманың беренче урынга куелуы, образны реалистик аңлату. 2006 елгы диплом эшләре арасында Ф. Вәлиуллинның «Яшьлек», С. Ненароковның «Зәңгәр яулык», Ф. Миңнебаевның «Әти», З. Мөхәммәтҗанованың «Авыр сөйләшү» кебек эшләре игътибарга лаек.

Ф. Вәлиуллинның «Җайдак» композициясендә яшьлеккә дан җырлана. Җайдак – татар халкының иң яраткан персонажларыннан берсе, ә атта оста йөрүче яшь егет, К. Петров-Водкин картиналарындагы персонаж белән аваздаш булып, хыял, өмет, киләчәкне тоемларга ярдәм итә.

З. Мөхәммәтҗанова да ике фигурадан торган катлаулы композиция тудырган. Яшь егет һәм кыз фигуралары архитектоник планда киеренке халәттә сурәтләнгән. Алар кара-каршы статик хәлдә диярлек басып торалар. Әмма скульптураны карап әйләнеп чыксаң, сөйләшү интригасы һәрвакыт яңа ракурстан ачыла. «Әти» һәм «Зәңгәр яулык» – утырып торучы ялгыз фигуралар. Беренче скульптурада эскәмиядә утырып торучы өлкән яшьтәге кеше тулаем тынычланганлык рухы белән сугарылса, икенчесендә фронтта сугыш туктап торган арада гармунда уйнаучы сугышчы үзенең «тальянын» киң итеп сузган хәлдә катып калган.

Шул рәвешле, без тикшергән күләмле композицияләр, КСУда скульптура укытуда ике төп магистраль юлны аерып күрсәтергә мөмкинлек бирә. Аларның берсе символика, билге-тамга белән эш итүче этник пластикага юнәлеш тота. Һәм бу аның морфологик үзенчәлекләрендә дә чагылыш таба. Икенчесе (соңрак Суриков исемендәге Мәскәү дәүләт академия сәнгать институтының Казан филиалында дәвам иттерелгәне) – реалистик юл, ул күпертүдән, гротесктан азат, аның нигезендә хәятне тормыштагыча сурәтләү ята.

Хәзерге заман сәнгатендә бер генә традициягә иярү авыр, рус һәм бөтендөнья сәнгатенең авангардлык юнәлешләре мәдәниятләр синтезына юл ачтылар. Ул бер үк сәнгать әсәрендә борынгы этник стилистика һәм рус-европа мәктәпләренә хас алымнарның синтетик рәвештә берләшүеннән гыйбарәт.

Кривошеева Татьяна Николаевна,
сәнгать фәннәре кандидаты, Н.И. Фешин исемендәге
Казан сәнгать училищесы укытучысы, рәссам